

Testimony Number: T/111
Cassette Number: C/111

Country: Poland-Hungary Language: Hebrew

Name: Gurfein, Jacob

Address:

Birthdate, Place, and Country: 9.1.1921, Sanok, Poland

Testimony Content

Till September 1939	His background in Sanok; his parents, the relationships with the Poles; the Jewish situation in Germany and the help for the refugees.
Till June 1941	The escape toward the Romanian border and the inability to return because of the border between Germany and Russia.
Till January 1943	The return to his place in Sanok; compulsive work; his father was taken; in a camp with his mother and brother.
June 1943	The ghetto; after two weeks - to Zaslow and from there in trains; the escape through the window. As a Polish worker who ran away from a labor camp with false papers which were prepared already in Sanok he arrived in Krakow.
April 1943	To Warsaw - working in a metal workshop.
Nov. 1943-March 1944	With a friend through Krakow to Hungary; 17 days in jail; as a student he got money from the Hungarian government.

Gurfein Jacob

page two

20.3.44

To the Swedish Embassy (after he had been in the Swiss Embassy) meeting with first consul, as a Pole who wants to reach to Sweden in order to fight with the British Army. He filled out papers and got a letter for the Germans and Hungarians that he was going to Sweden. Therefore, they were requested to help him. When his friends heard about the letter all the 200 refugees went to the Swedish Embassy. Because of the many requests the Swedes sent a special person from Stockholm. Meanwhile he didn't wait. He went to Romania, met Kastner and afterwards he arrived in Israel (May 1944). Here he was told that there was a Swedish passport for him and that 50 Jews arrived to Sweden through Berlin.
His life in Israel;
About Wallenberg and his arrest by the Russians.

Recording time: 1 1/2 hours
Place: Witness' residence
Name of interviewer: Tikva Petel

Number of pages:
Date of interview: 8.11.89

עדות מס. T-111

סרט מס. C-111

רשימת מקומות ושמות - יעקב גורפיין

סאנוק - Sanok

זבונשיין - Zbaszyn

לבוב - Lvov

מחנה זסלב - Zaslav

בלזץ - Belzec

ירוסלב - Jaroslaw

Survivor Jacob
T-111

PP. 23-31

Lip

בודפשט - Budapest

קולוז'בר - Kolozsvar

קסטנר - Kastner

בוקרשט - Buckarest

וולנברג - Wallenberg

ראיון עם מר יעקב גורפיין מתל אביב

מראיינת: תקוה פתל

תאריך: 9 בנובמבר 1989

מדפיסה: אסנת בראל

ש. מר גורפיין, נולדת ב- 9 בינואר 1921 בסאנוק (Sanok) פולין. ספר קצת על המשפחה, על הורייך, שמותיהם, עיסוקיהם.

ת. במשפחה היו אבא, אמא ועוד אח אחד, קראו לו יצחק, הוא היה יותר צעיר ממני, אני הייתי הבכור. אבא שלי נולד ב- 1891, אמא נולדה ב- 1896. לאבא היתה חנות של חומרי מתכת ובנין. למדתי בבית ספר יסודי בסאנוק ואחר כך בגמנסיה. כמוכן במקביל גם למדתי בחדר, למדתי עברית. גמרתי את הבחינות בפרות ב- 1938. ואז התברר לי שאני לא יכול ללמוד בפולין בגלל הנזמרים קלאוזוס. התכוננתי לנסוע לחו"ל ללמוד הנדסה. ב- 1939 היה לי הכל מסודר, דרכון, התקבלתי לאוניברסיטאות בצרפת. פתאום פרצה המלחמה.

ש. עד שהתחילה המלחמה, רציתי לדעת איך היתה האוירה בבית. אמרת שהלכת לחדר.

ת. הבית, היה הבית מסודרתי. כמוכן כשר, בהחלט. למרות זאת שאבא הירשה לי ללמוד, היתה יעלנו גמנסיה אחת ויחידה, וזו היתה גמנסיה פולנית. הייתי חייב ללכת בשבת ללמוד, למרות שלא כתבתי אז. היתה לנו זכות לא לכתוב בשבת, ובחגי ישראל היינו פטורים מללמוד. אבל בשבתות היינו חייבים ללמוד.

ש. על ארץ ישראל דיברתם?

ת. על ארץ ישראל כמוכן שדיברנו. הייתי חבר התנועה הציונית. הייתי ב"שומר הצעיר". למרות שמאד פחדנו בגלל שסילקו כמה בחורים יהודים

מהממנסיה, שהשתייכו לתנועה הציונית - אבל בכל זאת הלכתי ונפגשנו וטיילנו ושרנו וקראנו.

ש. איך היו היחסים עם לא יהודים?

ת. עם לא יהודים. ובכן, אפשר להגיד שהיחסים היו לא רעים. היו לנו המון לקוחות, כמובן, וגם מכרים גויים. אלה שלמדתי איתם ביחד, היו בחורים שלמדתי איתם שנים עשרה שנה ביחד. היו באים אלינו הביתה ואני הייתי בא אליהם הביתה, לעשות שיעורים ולהתארח, וכך הלאה. כמובן, היות ואני אכלתי אז בשר, היה לי קשה להשתתף בחגיגות שלהם. אבל מצד שני היו לנו יחסים די טובים עם הנוצרים.

ש. הם בשכונה?

ת. הם בשכונה, בן. העיר שלנו לא היתה עיר יהודית דווקא. היו בעיר ובסביבה עשרת אלפים יהודים, הושמדו עשרת אלפים יהודים. העיר עצמה היתה בת עשרים וכמה אלף נפשות, והיו שם, אני מעריך, בערך שבעת אלפים יהודים. בכה שהיו עיירות אחרות בפולין שהיו יהודיות מובהקות. זו היתה עיר מעורבת. היות והעיר הזו היתה שייכת לגאליציה, היתה איזו מסורת ליברלית, מצד השלטונות אפילו, שזה נבע עוד מהשלטון האוסטרי. התייחסו די בסובלנות ליהודים. כמובן שהיו גם אנטישמים בעיר, זה אי אפשר היה בלי זה. בפרט לקראת התקופה של המלחמה, ימה שנים לפני המלחמה, כאשר קמה האגודוציה, האנדוקים, בפולניה, התחילו לחקות את הנאצים. היתה תעמולה לא לקנות בחנויות יהודיות, לא להתחבר איתם. בעיר שלנו כמעט מאה אחוז מהנוער דיבר עברית. זה לא היה כל כך מקובל בפולניה. הרבה מהם כמובן רצו לעלות ארצה. למשל, במשפחה שלי היו לי שתי בנות דודה, שאחת מהן עדיין חיה בארץ, שהם אחיהם שנספה היה אמור להגיע ללימודים בירושלים. מי שהספיק לנסוע לארץ ישראל - הספיק. מי שלא הספיק - כמובן נתקע שמה. היו כמה תנועות ציוניות בעיר, מכל

הבוננים. מ"אגודת ישראל" ועד ל"פועל המזרחי", עד ל"שומר הצעיר" ובך הלאה. היו חברי 'בונד', היתה מפלגה קומוניסטית די חזקה אצלנו. כמוכן שבמפלגה הקומוניסטית רובם היו יהודים, כרגיל.

ש. שמעתם על מצב היהודים בהרמניה?

ת. ודאי, שמענו על המצב, ודאי ששמענו.

ש. כשאני אומרת שמעתם, הכוונה אם ההבנתם, תפסתם?

ת. איך זה השפיע - אנחנו כמוכן עקבנו אחרי זה במרץ, מפני שקודם כל כאשר היה זמן שהגרמנים הירשו את אזרחי פולין, בצבונשיין (Zbaszyn), הרבה מהם באו להתיישב אצלנו, בעיר שלנו. קבלנו הרבה יהודים. ביניהם אחד שהיה אפילו מורה שלי לעברית, שהיה צריך לנוס מהרמניה והתיישב בעיירה הזאת, כמה שנים שהיה יכול.

ש. מה זאת אומרת קיבלתם אותם? מה עשיתם?

ת. כלומר, נתנו להם דיור, עזרה לאלה שלא היה להם כסף, בגדים. הם עזבו הרי באופן פתאומי, צבונשיין הזה המפורסם. אף אחד לא רעב ללחם. לאט לאט הם הסתדרו והתחילו לעבוד, היו שם בעלי מקצועות חופשיים, בפרט נשים כתופרות, וחייטים. הסתדרו איך שהוא. כמוכן אף אחד לא חשב שתבוא שואה כזאת עליהם, אחרת בודאי אלה שברחו מהרמניה ושהכירו יותר טוב את הגרמנים היו צריכים הראשונים לברוח. והיתה אפשרות לברוח. אנחנו, ראשית כל ככה. העיר שלנו שכנה קרוב לגבול הצ'כסלובקי. בערך ארבעים קילומטר מהגבול הצ'כי. ככה שמי שהיה רוצה לברוח וממש להציל את עורו - יכול היה לעשות את זה. חוץ מזה, הגבול הרומני היה קרוב. ואז עדיין לפני המלחמה יהודים יכלו לעזוב, אנחנו הרי יודעים את זה. אם אנחנו חושבים במבט לאחור, אז אני חושב, האסון היה אצלנו בפולין בכלל, היתה חסרה מנהיגות. מנהיגות, הרי סוף סוף העם הפשוט בעיירות הקטנות

לא ידע מה שהולך להיות. אבל המנהיגים היו צריכים לדעת. וכל הסימנים הרי הראו שיבוא משהו לא טוב.

ש. בוא נחזור אליך.

ת. אז ישבתי בסאנוק עד פרוץ המלחמה, עד 1939. בשנת 1938 עוד ניסיתי להתקבל לאוניברסיטה בלבוב (Lvov), אבל כמוכן קיבלו מכל היהודים המועמדים בחור אחד לפבניון, וגם אותו רצחו אחר כך בפבניון. ראיתי שאין תועלת, התחלתי ללמוד צרפתית על מנת ללכת ללימודים בצרפת. באמת בסוף 1938 הגעתי ללבוב, לעיר המחוז, אחרי שהגשתי בקשה והתקבלתי לאוניברסיטה. באתי לקונסוליה הצרפתית, עברתי שם בחינה בשפה הצרפתית, והכל היה מסודר לקראת נסיעתי.

אז כמוכן פרצה המלחמה. בראשון לספטמבר 1939 פרצה המלחמה. התחילה תעמולה מצד הממשלה הפולנית שנוער, בפרט בחורים גברים, יברחו מזרחה, חשבו עוד לייסד שם צבא התנגדות. כעבור שבוע ב-8 לספטמבר אני ברחתי מהבית. הלכתי ברגל, הלכתי לתחנת הרכבת ונסעתי בעגלות, נסעתי ברכבות, איך שיכלתי. עד שהגעתי לגבול הרומני. עדיין הגרמנים לא תפסו אותי. כלומר, הם היו הרי ברדיפה. כשאני עזבתי את הבית ביום ששי - בשבת הם כבר היו בעיר.

על כל פנים, הגעתי שם לגבול הרומני, ויכלתי בקלות לעבור לרומניה. היתה זרימה של הצבא הפולני והרבה יהודים לא ראיתי, אבל היהדות שמה יעצה לנו לא ללכת לרומניה. הם אמרו: תראה, הרוסים עומדים לבוא אלינו, בטח יכבשו גם את העיר שלכם, תחזרו הביתה, תהיו עם ההורים ועם המשפחה. השארתי בבית הורים ואח יותר קטן ממני. ואיך שהוא השתכנעתי שאני לא אעבור ולא אברח לצד הרומני, אלא התחלתי בהליכה חזרה.

ואז התברר לנו מצב כזה. העיר סאנוק שוכנת על הנהר סאן (San). הנהר סאן היה הגבול בין הרוסים לבין הגרמנים. החלק הארי של

העיר, איפה שהמשפחה שלי היתה, היה תחת שלטון גרמני, ואני נשאיתי תחת השלטון הרוסי. זה נמשך כמה חדשים, עד שהתברר שזה הגבול הסופי של שתי המדינות. התחלתי לחפש דרכים לעבור הביתה, מפני שלא היה לי מה לעשות בצד הזה של הגבול. זה לא הלך, הגבול היה כבר שמור והיה חורף. ניסיתי לעבור בצורה ליהאליה לצד הגרמני, היות והם הגרמנים במשך פרק זמן מסוים רשמו את כל אלה שרצו לחזור לצד הגרמני. ליהודים הם לא נתנו. היו בודדים שהצליחו להשתחל שם בין הנוצרים, ואני לא הצלחתי.

ככה נשאיתי עד שפרצה המלחמה בין רוסיה וגרמניה. וזה כבר היה ביוני 1941. בעבור מספר ימים אני כבר חזרתי הביתה, חזרתי להורים שלי. ההורים אז עוד ניהלו את העסק שלהם, בצורה מוקטנת כמובן. אח שלי היה המפרנס של המשפחה. הספקתי להיות איתם עוד שנה. כמובן התחילו אז הצרות מצד הגרמנים. עבודות כפייה, וכמובן הטלאי הזה, הסרט עם המגן דוד, אין מה לדבר. פה ושמה הרביצו ורצחו והרגו ובך הלאה.

ש. אותך תפסו לעבודות כפייה?

ת. ודאי. זאת אומרת ככה, הם לא תפסו אותי ברחוב לעבודה, אבל היו דוגמאות, ועד הקהילה חילק יהודים לעבודה, לפי דרישת הגרמנים. היות וזה היה איזור חיי, איזור הגבול. קודם כל היו צריכים לפרק הרבה מוקשים. היו צריכים לפוצץ את הבונקרים שהרוסים הקימו. לאסוף את התחמושת. אחר כך היו צריכים לתקן גשרים וכבישים.

ש. ואתה עבדת בכל העבודות האלה?

ת. אני עבדתי ככה. עבדתי לרוב בעבודות כבישים, בעבודות של הנחת צינורות של גז ושל מים. בפרק זמן מסוים הצלחתי להכנס למחנה, היתה קבוצה קטנה שעבדה בבית ספר לשוטרים, בבפר אחד ליד סאנוק. זה היה בית ספר של שוצפוליצאי. שם עבדתי למעשה את התקופה הקשה,

הצלחתי להכניס לתוך המחנה את אמי, את אחי וגם את אבי. כמעט בערב ראש השנה 1942 התחיל הגירוש הגדול של יהדות סאנוק. כלומר, הם אספו אותם במחנה זסלב (Zaslaw), שהיה מחנה עבודה ליד העיר. שמה הגרמנים הכינו כאילו בחי מלאכה לעבודה, אבל למעשה זה היה מקום שקל לשמור עליו. שמה ריכזו את כל היהודים, ומשם הוציאו אותם למחנה השמדה.

ש. מתי ידעתם שהם מושמדים?

ת. אנחנו בשנת 1942 כבר ידענו שמשמידים את היהודים. היה ברור, ידענו אפילו איפה. ידוע היה שאת כל יהדות גאליציה משמידים בבלזץ (Belzec). ידוע היה שקיימת אושוויץ ומידאניק וכך הלאה. אבל באושוויץ אנשים עדיין חיו. לעומת זאת, במחנה איפה שהשמידו את היהדות שלנו - לא נשאר איש משם. זה היה ממש מחנה השמדה.

את ההורים ואת אחי הכנסתי למחנה, על מנת להמנע מגירוש למחנה מוות. ובאמת, מספר ימים אחרי כן הם גירשו את כל היהודים מהעיר. אספו אותם במחנה זסלב, ומשם הובלו להשמדה. רק בכמה מקומות נשארו קבוצות יהודים. היה מקום אחד שהיה אצלנו בית חרושת לקרונות רכבת, שמה עבדו כמאה עד מאתיים יהודים. היה מחנה שלנו, שהיינו בערך שלושים יהודים.

ש. עם המשפחות הייתם רק שלושים?

ת. בהתחלה, עם המשפחות. היה מחנה אחד שעבדו שם במכרות של אבן. היו שם מכינים את האבנים והחצץ לבניית כבישים. היה מחנה בזסלב עצמה, שהוא שימש מקום מעבר, כאילו אומשלגפלאץ כזה בשביל היהדות שלנו, אבל עבדו שם מספר יהודים. אחרי הברוך הגדול, חשבנו שאלה שעובדים והם תחת שמירה ובך הלאה - שלפחות זה יביא להם הצלה, ואנחנו עושים דברים חשובים לצבא הגרמני.

עדות מס. T-111

- 8 -

סרט מס. C-111

ש. הוריקן עבדו?

ת. ודאי שעבדו. אבי עבד בנהריה. אמי עבדה במטבח. ערב ההירוש של היהודים, הגיע באופן פתאומי ההסטאפו למחנה שלנו, הוציאו את כל הנוכחים בשורה אחת, והתחילו לברד: צעירים לחוד, זקנים לחוד. הוציאו את היותר מבוגרים, ביניהם את אבא שלי. לקחו אותם. אחר כך נודע לנו שהם לקחו אותם לצלב, ומשמה הם הובלו להשמדה ביחד עם הטרנספורט השני או השלישי של היהודים. היות וכמה מהם חזרו משם, סיפרו לי את זה. במחנה נשאיתי אני, אמי ואחי. זה היה מחודש ספטמבר עד לדצמבר 1942. למעשה תחילת ינואר 1943, כאשר הגיע מפקד המחנה - אב, אדם שהתייחס די, לא אהיד באהדה, אבל בצורה אנושית ליהודים - אמר לנו: אתם צריכים לברוח, אתם צריכים לברוח, מפני שהוא כנראה לא קיבל יותר אישור להעסקת יהודים. היות וזה לא היה מחנה ממש של גיטו או משהו. שמה שמרו עלינו השוטרים שעבדו בנונו את המחנה.

ש. אתה יכול לתאר עוד קצת את המחנה.

ת. אלה היו צריפים, היו אני חושב כעשרה עד שנים עשר צריפים, שהיו צריכים לשמש בית ספר לשוטרים, לשופוליציאי. בצריף אחד גרו השוטרים, אנחנו רוכזנו גם בצריף אחד, והיתר היה בבניה.

ש. היתה גדר?

ת. היתה גדר, והיתה שמירה של המשטרה הגרמנית, כמו השופוליציאי.

ש. כמה שעות עבדתם?

ת. אנחנו עבדנו בערך עשר שעות ביום.

ש. ומה קיבלתם?

ת. היות והקצין הממונה עלינו, שסיפרתי לך, קראו לו ואגנר, הוא דאג לנו שנקבל לחם, מרגרינו, קצת ריבה. ובכוחות עצמנו, זה היה בכפר, היה לנו עוד מהע עם הנוצרים, היינו קונים לנו מצרכים בחוץ,

תמורת כסף, תמורת חפצים שהצלחנו עוד להביא אתנו. ככה שלמעשה רעב לא סבלנו.

ש. היה שם למחנה הזה?

ת. זה היה מחנה של שווצפוליצאי, ככה זה נקרא. זה לא היה מחנה שהביאו אנשים צרים. למעשה הוא שימש רק למגורים לקבוצה הקטנה הזו שעבדה בבניה. כאמור, היינו שמה בהתחלה בשלושים איש, נשארנו בערך עשרים יהודים.

ש. הוא הציע לכם לברוח.

ת. כן, הוא הציע לנו לברוח. אגב, אנחנו היינו יוצאים גם החוצה לעבוד, מפני שלמשל למחנה הזה היו צריכים להוביל אז ומים - אז בנינו את זה בכבישים בחוץ בתוך העיר. לא היינו אפילו תחת שמירה של המשטרה. רק המפקח מטעם הגרמנים שבנה את זה, מהפירמה הזו שבנתה את המערכת הזו - הם כאילו שמרו עלינו.

אני עניתי לו, לקצין הזה הגרמני. אמרתי לו: תשמע, איך אני יכול לברוח? יש לי פה אמא ויש לי פה אח. אז הוא ככה ניענע בראש ואמר: חבל חבל חבל. ובזה זה נגמר. הוא כנראה קיבל כבר הוראה מההסטאפו שיותר לא להביא לנו מצרכי אוכל, כלומר, גם לא קיבל תלויים. כנראה שרמזו לו שהם צריכים לחסל אותנו, בקרוב.

ש. דיברת גרמנית?

ת. כן, דברתי גרמנית טובה מאד. למדתי בבית ספר הרבה שנים גרמנית. ככה היינו שם עד סוף שנת 1942, אולי עוד כמה ימים בתחילת 1943. עד שיום אחד הורו לנו לעזוב את המחנה ולהכנס לגיטו. בסאנוק היה עוד גיטו. עזבנו כולנו את המחנה והתמקמנו בתוך הגיטו. שמה כמובן כבר לא היה מה לעשות, לא היתה עבודה. חלק של האנשים שעבדו קודם באבנים וחצץ יצאו מהגיטו לעבודה. אבל ליתר לא היה מה לעשות.

למעשה הסתובבנו ריקם, וראינו שמתקרב הסוף שלנו, ידענו שהסוף מתקרב.

ש. איפה גרתי?

ת. היות ובגיטו עצמו כבר לא היה מקום, הם הקציבו לנו בית שהיה סמוך לגיטו, בית שהיה שייך ליהודי, ובתוך הבית הזה היינו צריכים איך שהוא להסתדר. זה היה בית שהיה כבר במצב לא טוב. כלומר, היו חסרים חלונות ודלתות, וזה היה חורף. אבל איך שהוא הסתדרנו בתוך כמה חדרים של הבית הזה. אוכל קבלנו מהגיטו, מה שנתנו. גרנו שמה, לנו שמה.

ש. אתה הזכרת את היודנראט. היכרת חלק מהאנשים ביודנראט?

ת. ביודנראט - כן, ודאי. העיר שלנו היתה עיירה קטנה. זו לא היתה עיר גדולה. כל אחד הכיר את כל אחד. הכרתי את יו"ר היודנראט. קראו לו ורנר. את הסגנים שלו, אחד היה אורטנר. היכרתי במעט את כולם. היו ממונים על סידורי העבודה בתוך הגיטו, אספו כסף כל פעם לשחד את הגרמנים. כל עוד לא התחילה השמדה פוטאלית - אז איך שהוא היו"ר של היודנראט היה יכול אפילו לשחרר משהו מבית הסוהר, כאשר אסרו אותו וכל הלאה, תמורת שוחד.

ש. אלה היו אנשים מוכרים? זאת אומרת, הם עבדו בקהילה עוד קודם?

ת. לא. אבל היו אנשים ריונים. לא היו מהסוג של משתפי פעולה עם הגרמנים. כמובן, אם מסתכלים על זה היום, אם היו צריכים לעשות את זה או לא היו צריכים - יש על זה ויכוח. קשה מאד לשפוט, גם לי קשה לשפוט. אני יכול רק להגיד דבר אחד, שאנשי היודנראט לא מסרו את היהודים להשמדה, וגם לא היה צורך בזה, מפני שהגרמנים השתלפו כל כך יפה על הכל ועשו את זה בבת אחת, שלא היה צורך. זה לא היה כמו בלודז' או בוארשה שהיו צריכים למסור קונטיינרים של היהודים. פה הכל הלך בבת אחת.

אני חוזר לגירוש שלנו. יום אחד או לילה אחד אנחנו התעוררנו, כבר היתה מהומה בתוך הגיטו. המשטרה הקיפה את הגיטו ועומדים ללכת משמה, להוציא אותנו מהגיטו.

ש. מתי זה היה?

ת. זה היה חורף, היה ינואר.

ש. לא הספקתם להיות שם הרבה?

ת. לא, לא, היינו שם בסך הכל אולי שבועיים. באה פקודה, לפנות בוקר. כולם צריכים היו לעמוד בשורות. מותר היה לקחת רק לחם אחד ושמיכה והיינו צריכים להשאיר את כל הדברים מאחורינו. התחלנו במסע לכיוון מחנה צלב, ששימש כמחנה מעבר. הוא היה מרוחק מהעיר בערך שבעה עד שמונה קילומטר. היינו תחת שמירה כבידה של הגסטאפו, של האוקראינים והם של המשטרה הגרמנית. הלכנו בכיוון צלב. בדרך עצרנו על יד בית חרושת של הקרונות. זה היה בית חרושת מאד גדול של קרונות רכבת. היו זמנים שעבדו שם מאתיים יהודים. אבל כשאנחנו הגענו היו בערך מאה יהודים שעדיין עבדו שם. אספנו את מאה היהודים, כלומר, הם הצטרפו אלינו, וביחד הלכנו לכיוון צלב. בחור אחד הסתתר שם, אז הם מצאו אותו, הוציאו אותו וידו בו במקום.

הגענו לצלב. כיוון בדרך, היות ואני היכרתי כמה מהשומרים שהלכו אתנו, חשבתי אולי מישהו מהם יתן לנו לברוח. ניגשתי לאחד מהם ואמרתי לו: תשמע, אולי תיתן לי להסתלק מפה? הוא אמר: לא, אסור.

ש. הרמני?

ת. הרמני. מה אני אספר לך. זה היה גוי מבוגר, לא יודע בן כמה הוא היה. היה נדמה לי יותר מששים, בכל אופן. הוא נסע כמה זמן לפני זה למינכן הביתה לחופש. הוא חזר מהחופשה אז הוא ניגש לאחי. אחי ניגן על מפוחית פה. הוא אמר לו: תשמע, יש לי חנות של בלי נגינה,

ואני יודע שאתה מנגן. הבאתי לך במתנה מפוחית פה. שבועיים לפני
הגירוש זה היה. היות וראיתי שהוא מתייחס באיזה מין קצת צורה
אנושית אלינו - אז שאלתי אותו: תשמע, אולי אתה יודע לאן לוקחים
אותנו? הוא אמר: או, הולכים לפסולת, לעשות מכם פסולת.

הגענו למחנה הזה. היינו שמה שלושה ימים ושני לילות. אוכל לא
קבלנו בכלל. מים יכלנו שמה לשתות, היו ברזים עם מים. בכניסה
למחנה עמדו כמובן השומרים. אחד מאנשי המשטרה שהזהירו אותי בפניו
שלא לדבר איתו יותר מדי בכלל שהוא נאצי - הכניס לי כיכר לחם
לתוך הכיס.

ש. סתם?

ת. זהו. היינו שמה.

ש. הייתם בחוץ?

ת. לא, בתוך מבנה. היה מבנה תעשייתי ענק. היינו אלף שלוש מאות איש,
היתרה של יהדות סאנוק. כעבור שלושה ימים הוציאו אותנו מהמחנה
בשורות, וראינו שמה קרונות רכבת עומדים, קרונות משא. התחילו
לדחוס אותנו לתוך הקרונות האלה. היו עשרה קרונות. זה יצא בערך
מאה שלושים איש בקרון. הקרון היה מיועד לארבעים איש. היה כתוב
שם על הקרון: שמונה סוסים או ארבעים איש. דחסו אותנו לתוך
הקרונות. בדוך, בכניסה לקרון לקחו מאתנו גם את השמיכה וגם את
הלחם, וגם את התעודות. היה סימן מובהק שאנחנו כבר הולכים לקראת
המוות. הרכבת התחילה לנסוע. הקרונות היו חתומים כמובן. היו
חלונות קטנים, זה קרונות משא, והם גידרו אותם עם גדר תיל
וסורגים כאלה. הצלחנו לפרוץ את זה, לשאוף קצת אוויר, מפני שהיה
נורא קשה. אי אפשר היה לעמוד ביחד. חלק היה צריך לשבת על הרצפה
וחלק עליו. ככה היינו מתחלפים. הצצנו דרך החלון הזה בדוך לאיזה
כיוון אנחנו נוסעים. ראינו שהכיוון מוביל מזרחה. עשינו לנו

חשבון : אם הרכבת בירוסלב (Jaroslaw) תפנה מזרחה - סימן שאנחנו נוסעים לבלז'ץ. אם תפנה מערבה - יש אולי עוד תקוה שנצורף לאיזה היטו, או לקרקוב (Krakow) או לגיטו אחר, שאולי אולי זה עוד לא הסוף. אבל הרכבת פנתה מזרחה.

בדרך שמענו הרבה יריות וראינו שהיהודים מקרון לפנינו פרצו אותו, קפצו החוצה ונהרגו כולם. התחלנו, מתוך הקרון שלי, התחילו אנשים לקפוץ החוצה. אמא שלי, שהיתה איתי ביחד בקרון, ממש דחפה אותי דרך החלון שאני אצא החוצה. לא יודע למה עשיתי את זה, אבל קפצתי, הייתי כבר מספר שמונה שקפץ מתוך הקרון הזה. השארתי שם את אמא, את אחי, בני דודים ובן הלאה, וקפצתי החוצה. קפצתי, זה היה בערך בשעה שתיים בלילה. את השעונים הם כן לקחו לנו, לא היה לנו כלום. היה בערך שתיים בלילה. מתוך אינסטינקט עברתי את הפסי רכבת לצד שני של הפסים והתחפרתי בתוך השלג. שמענו כל כך הרבה יריות, ידעתי שהם עומדים הרי על כל קרון ומסתכלים. אמנם הראות היתה קשה, אבל בכל אופן השלג נתן צלליות של אנשים. הם עצרו את הרכבת והתחילו לירות ולירות אחרי. אבל אני הייתי מחופר בתוך השלג, בערך שעה שתיים, עד ששמעתי שנוסעת רכבת לכיוון נגדי והבנתי שהמשלוח שלנו עזב.

אז התחלתי ללכת. ייחלתי ללכת לכיוון מערב כמובן. כשהגעתי לאיזה כפר פולני ראיתי שם אור דולק בתוך הכפר. דפקתי על הדלת. היתה איזה אשה עם ילדה. היא הבניסה אותי לחדר. כמובן לא סיפרתי לה שאני יהודי. אמרתי לה שאני נוצרי פולני, שברחתי מעבודת כפייה מהרמניה, ואני מבקש שתיתן לי קצת אוכל, ולהתחמם. היא הרשתה לי להיות אצלה. נתנה לי איזה מרק, חתיכת לחם. עד שלפנות ערב עזבתי את הבית והתחלתי ללכת לתחנת הרכבת. המטרה היתה להגיע לעיר גדולה, שלא היה לי מה לעשות שמה. תפסתי איזה רכבת שהלכה לכיוון

פשמיש (Przemyslawy), לו עיר די גדולה, ונסעתי. התחלתי לנסוע לביוון פשמיש. בדרך התחברתי עם איזה גוי מקומי. סיפרתי לו גם כן סיפור שאני ברחתי מעבודת כפייה וכך הלאה. דיברתי פולנית טובה מאד והיה לי פרצוף שלא ראו עלי שאני יהודי. הגוי הזה הסכים להלין אותי לילה אחד אצלנו בחדר, למרות שלא היתה מיטה, אז נשאיתי ללון אצלו את הלילה. בבוקר הלכתי החוצה, פגשתי איזה גויים שהיו סוחרים. התחברתי לאיזה שהץ אחד והוא הצביע לי על מקום איפה שהוא גר. אמר שאפשר שם תמורת כסף ללון. החבאתי קצת כסף, היה לי שעון, מכרתי אותו, בתוך הנעל היה לי קצת כסף. נכנסתי לאשה הזאת וביקשתי ממנה שאני רוצה גם כן ללון אצלה, כמו שיתר האורחים שלה. היא הסכימה.

ובכן, הייתי שם כמה ימים. לא יודע למה, היא התחילה לחשוד בי, או משהו, לא היו לי תעודות בכלל.

ש. היא לא ביקשה תעודות קודם?

ת. בהתחלה לא ביקשה. אחר כך אמרה שהיא מוכרחה לרשום אותי ושאני אציה את התעודות. לא היו לי תעודות. למרות זאת, בעיר שלנו, שהייתי בהיפו עוד, אז דאגנו שלכל אחד תהיה תעודה מזויפת של נוצרי. היתה לי כזו תעודה מזויפת, אשר גוי אחד הסכים לשמור אותה. הוא היה אביו של חבר שלי מהביתה. הוא שמר לי על התעודה. כאשר אני הגעתי לפשמיש כתבתי לו מכתב, שאני נמצא בכתובת זו וזו, ואני מבקש ממנו שישלח לי את התעודה. ברגע האחרון קיבלתי מכתב עם התעודה. אז כמובן כבר הייתי יותר בטוח והראיתי לגויה את הניירות שלי. תעודת לידה, הקנקרטה המפורסמת המזויפת.

ש. תגיד את השם שהיה רשום בתעודה.

ת. השם היה סובולבסקי. רשמתי שם אנטוני סובולבסקי. כאשר היתה כבר התעודה בידי - אז החלפתי לנסוע לעיר יותר גדולה. החלפתי להגיע

לקרקוב. קרקוב היתה עיר די גדולה, מרוחקת כמאתיים קילומטר מסאנוק. איך שהוא הצלחתי בקרקוב היו למצוא מקום לינה. התחלתי לחיות חיי נוצרי, חיי גוי. היו לי כמה פגישות לא נעימות בקרקוב הזאת. קודם כל, פגישה עם יהודי אחד, שהתחיל לעקוב אחרי. היות ולנתי באיזה מקום, ידעתי שאסור לי להכנס למלון. הרתי במקום פרטי. שם היה יהודי שהחליט לסחוט אותי, בעזרת נוצרים. ואני הייתי ירוק עדיין, לא ידעתי במה זה מתבטא. ובכן, לילה אחד הוא שלח לי איזה מלשין, הוא תפס אותי באיזה חצר ולקח ממני את כל הבסץ שהיה לי. השאיר לי את התעודה והשאיר לי 100 זלוטי. כמובן שגבר לא חזרתי למקום לינה הזה. התברר לי מי אחראי לזה - אז החלטתי לא לחזור לשם יותר. מצאתי מסתור אצל איזה סנדלר פולני, במקרה. תיקנתי אצלו את הנעלים, התחלנו ככה לדבר, הוא הסכים שאני אלון אצלו כמה לילות, בתור גוי.

באחד הימים פגשתי ברחוב גוי מוכר לי, שהיה מגיע אלינו הביתה, בזמן המלחמה. אבל היות והיה לי מקרה כזה לא נעים, אז התחמקתי ממנו, רציתי לברוח. הגוי הזה אמר: אדון זה, (הוא לא רצה להגיד גורפיין, את השם שלי), אתה לא מכיר אותי? אמרתי: אני מכיר אותך, אבל עזוב אותי, אני לא רוצה לדבר, היה לי מקרה לא נעים. הוא אמר: ממני אתה פוחד לא ידעתי מה להגיד לו. אמרתי לו: תראה, סיפרתי לו את המקרה שהיה לי. הוא אמר: תשמע, בוא איתי הביתה קודם כל. דחף לי קצת בסף לתוך הכיס. בבית כיבד אותי בארוחת צהרים, מרק ולחם, מה שהיה. אמר לי: תשמע, אתה רואה את הדירה שלי, אני עם אשה וילד קטן, גרים בחדר אחד. הייתי ברצון מצרף אותך אלי, אבל אין מקום. אבל, יש פה בסביבה חדר שאני הייתי מתגורר בו בתור רווק, בוא איתי ואני אדאג שיתנו לך את החדר הזה. מפני ששוב פעם, למלון לא רציתי ללכת. וככה היה באמת. הוא הלך

איתי לגוי הזה, והמליץ עלי כבן דוד שלו, שמחפש מקום לינה. הם השכירו לי חדר. בחדר הזה הייתי כמה חדשים.

ש. עד מתי?

ת. עד אפריל 1943.

ש. מה נשית כל הזמן?

ת. הסתובבתי. הסתובבתי. חיפשתי מקום איפה ללכת, לקולנוע, לפארק, זהו, לא היה מה לעשות.

ש. התנהגת כמו אחד שעומדים להלשין עליו?

ת. אני לא יכלתי להשאיר בבית, מפני שהם היו חושדים בי שאני כל הזמן יושב בבית.

ש. התנהגת בצורה עצבנית?

ת. לא, לא התנהגתי בעצבנות. כבר הגעתי לשיהרה כזאת שהשקרים אצלי הלכו על ימין ועל שמאל. להם סיפרתי שאני סוחר ושאני הולך ונוסע ולומד ובך הלאה.

ש. השתפשפת?

ת. כן. אבל פגשתי גם ברחוב כמה אנשי הסטאפו מסאנוק. פעם תפס אותי מנהל העבודה שלי, ברחוב. זה שעבדתי אצלו בהנחת צינורות. הוא אמר: מה אתה עושה פה? הוא יצא כשהוציאו אותנו למחנה מוות. אני אומר לו: אתה רואה? אני עובד כאן. מה איתך? אני שואל אותו. הוא אומר: אני מתפלל, מתפלל, לא יודע מה להגיד לך. ראיתי שהוא מחפש בנינים איזה שוטר, עצבתי אותו באמצע הרחוב וברחתי.

פעם כמעט ותפס אותי אחד מאנשי השוצפוליצאי מהמשטרה. הוא ראה אותי מטייל, כאשר הוא היה על חשמלית, אבל לא הספיק לתפוס אותי. פעם אחת פגשתי את קצין המשטרה שאז יעץ לי לברוח. פגשתי אותו בכניסה למפקדה של הצבא הגרמני בקרקוב. שקלתי בדעתי אם כן להשת אליו או לא להשת אליו. את מבינה, היות והוא כל כך יפה התייחס

אלינו, חשבתי, מה יכול להיות, אני אגש אליו. הוא ראה אותי, עשה לי סימן עם העיניים, כאילו להסביר לי שהוא נהנה מזה שהוא רואה אותי, ונעלם לי.

ראיתי שזה לא עסק בקרקוב, מפני שיותר מדי אנשים של העיר שלנו באים לקרקוב. זה היה קרוב מאד. החלטתי לעבור לגור בוארשה.

ש. איך נשית את המעבר הזה? גם בתור גוי?

ת. כן, הכל בתור גוי.

ש. ברכבת. בסף היה לך כל הזמן?

ת. ובכן, מה היה עם בסף. היה לי קצת צהב שאמא שלי עוד נתנה לי בבית, לפני שעזבנו את הגטו. חילקנו את הרכוש, כל אחד לקח חלק אחד. זה היה תפור בתוך הבגדים. הייתי מוכר את זה, חתיכות צהב ודולרים, וחיייתי מזה. חוץ מזה, פגשתי שם, הגוי הזה שהכניס אותי הביתה, הוא עבד בחנות שהיתה שייכת פעם ליהודי. איזה גרמני לקח את החנות. הם היו מוכרים תבשיטים מלאכותיים, תבשיטים מהאבלונץ. זה היה אז נורא מבוקש. הוא אמר לי: בוא לחנות שלי, אתן לך חבילה של תבשיטים, תמכור את זה ותרויח הרבה בסף. כך באמת נהיתי. במשך חודשים הייתי נוסע, לוקח אצלו חבילת סחורה, מוכר את זה בוארשה. אבל זה לא כל כך חשוב.

הגעתי לוארשה בדיוק כיום פרוץ המרד בגיטו. החבר שלי, שהייתי איתו בקשר מקרקוב, היתה לו איזה דירה בוארשה. היה שם עוד יהודי אחד. ושלושתנו גרנו בחדר אחד, בהתחלה בימים הראשונים. עד שמצאתי לי מקום לינה. כל אחד ניסה לגור לחוד, מפני שזה היה נורא מסובך, שניים ביחד, אז כל אחד השתדל לגור לחוד. פגשתי אנשים בתחנת רכבת, עוד הייתי נוסע לקרקוב. איזה בחורה נתנה לי אצל המשפחה שלה חדר. הרתי שמה. אמנם זה היה חדר בלי חלונות ובלי דלתות, אבל היה איפה להניח את הראש. מצאתי לי מקום עבודה

בוארשה. עבדתי בבית מסחר למתכות. היות והכל התנהל תחת פיקוח ממשלתי והיו צריכים ללכת למוסדות הגרמנים לקבל את התלושים, להחזיר אותם ולקבל סחורות, והוא לא ידע גרמנית - הייתי מסדר לו את הדברים האלה. הייתי הולך לשם, מקבל סחורות, מוסר לו את התלושים, וזה היה מספק אותו. זה העסיק אותי איזה יומיים בשבוע, קבלתי משכורת יפה.

אבל מה, המצב אחרי חיסול הגיטו, המצב של הגויים התחיל להיות רע מאוד. הגרמנים התחילו לירות בהם. והיות והפולנים התמרדו והמחתרת הרגה כמה חיילים גרמנים - הם מתוך רפרסיה היו תולים אותם, חמישים איש, מאה איש, בוארשה. בינתיים קרה מקרה כזה: חבר שלי, שהוא עבשיו אגב שותף שלי, שהוא הסתתר אצל הגוי הזה שאמרתי לך בקשר לחסיד אומות העולם - הוא ועוד ששה בחורים ברחו משמה, מקרקוב, עברו את הגבול לצ'כיה, ומצ'כיה עברו להונגריה. כאן אני בא לאיזה קשר יש לי עם הונגריה. הוא היה כותב לי מכתבים מבודפשט (Budapest) לוארשה, לפי כתובת של מכרים נוצרים משותפים שלנו. הוא כתב כמה טוב לו שם, הוא חי חיים בלי דאגה, הולך לקולנוע, לתאטרון, הוא הולך לישון בחדר וקם למחרת בבוקר באותו מקום. ממש הן עזן, המלחמה נגמרה בשבילי, (הם חשבו ככה).

ש. הוא חי ביהודי?

ת. לא, עדיין בנוצרי. בכל אופן, אנחנו היינו מאד זהירים, החלטנו לא להראות יותר שאנחנו יהודים, היות והמלחמה הרי עוד לא נגמרה. מה שקורה עם היהודים הרי ידענו. למה אני מספר עליו - היות ויום אחד אני מקבל ממנו מכתב שהוא היה פה והיה שם, והיה באופרה. ופה בוארשה יורים, חיפושים, כמעט והרגו אותי שמה. עד שהחלטתי לעזוב את וארשה. נמאס לי הכל. הלכתי ישר ממקום העבודה, השארתי את כל הדברים שהיו לי, הלכתי לתחנת רכבת, נסעתי לקרקוב, שמה לקחתי את

החבר שלי האחרון מאלה שהסתתרו אצל הנוצרי הזה. אמרתי לו: שמע, אני החלטתי ללכת בעקבות שמאי, ואני רוצה לעבוד להונגריה. אם אתה רוצה - תצטרף אלי. הוא החליט להצטרף אלי. דרך לא היתה לנו, היו לנו הרפתקאות עד שהגענו להבול. זה גם כן סיפור מאד מאד ארוך ואולי לא לענין.

ש. כמה זמן היית בוארשה?

ת. בוארשה הייתי מחודש אפריל עד נובמבר 1943. בנובמבר הגעתי לקרקוב. היות והם פירסמו הודעה שמ- 15 בנובמבר אסור גם לפולנים לנסוע ברכבות - החלטתי ברכבת האחרונה לברוח. ובאמת, ב- 14 לנובמבר, לקחתי את החבר הזה, הלכתי איתו לתחנת הרכבת, קבלתי איזה רמז של מי שיכול להבריח אותי לצ'כיה. היה בבה. היתה לי כתובת קודם איפה שהחברים שלי, איך שהם ברחו מקרקוב, היה לי מקום מפגש אצל יהודי אחד נתין תורכי, שכנתין תורכי עוד התגורר בבית שלו ולא היה צריך לענוז את המגן דוד, ניהל עוד איזה עסק. הוא אמר לי בבה: מתי שתרצה, תחליט לעבוד לצ'כיה - תבוא אליו, הוא יסדר לך פגישה עם המבריח והכל יהיה מסודר. אני בתום ליבי הלכתי לדירה הזו לחפש את היהודי הזה. אני דופק על הדלת, דופק על הדלת, אף אחד לא עונה. קראו לו שוורץ. יוצא מלמעלה השוער ואומר: את מי אתה מחפש? אני אימיר לו: אני מחפש את שוורץ. ידעתי שדרכו אני אוכל לקבל קשר להבריח את ההבול. הוא אומר: שוורץ, הגסטאפו לקחו אותו. אני אומר לו: זה מהרהיטים. היתה לו חנות רהיטים. הוא לא הבין אותי טוב, הוא חשב שאני מחפש את הרהיטים שלו. הוא אמר לי: תראה, יש לי את כל הקבלות, הכל אני מסרתי לגסטאפו. הם ישבו פה שבוע ימים, לי נשאר רק השרפרף הזה השבור שזה הרשו לי לקחת.

ראיתי שנפלתי שם בפח, רציתי כבר להיות בחוץ. יצאתי, אני חוזר לחבר ואמרת לי: אין לי כתובת, אין לי שום נקודת אחיזה איך לעבוד את הגבול.

הגוי שהחזיק אותו אמר לנו לנסוע בכיוון הגבול הצ'כי. אמר לנו שאנחנו נגיע לעיירה שקוראים לה מונינה (Munina). ברכבת מסוימת שמגיעה לשם באחת עשרה בלילה, לא לשאול שאלות, עומדת שם בחוץ עגלה שרתומה לשני סוסים, אחד סוס לבן ואחד סוס שחור. לעלות על העגלה הזו, לא לדבר מילה, והגוי הזה כבר יביא אותנו למקום מבטחים. הפענו למונינה הזו, אין עגלה ואין סוס, אין גוי ואין אף אחד. אני והחבר שלי, לא ידענו מה לעשות. אחד הגויים שירד מהרכבת הזו, אני ניגשתי אליו. ידעתי את השם של המבריח. קראו לו בוגאץ'. אמרתי לו: אולי אתה יודע איפה הר בוגאץ'? הוא אומר: אוהו, יש אולי עשרים כאלה בכפר הזה. אני אומר לו: תביא אותי להכי קרוב, אחד שגר הכי קרוב. הוא אומר: עזוב אותי, אין לי זמן, אין לי כח, אני בא מהעיר, אני עייף. אמרתי לגוי: אני אשלם לך. אומר: לא, לא, לא רוצה. הבנסתי את היד לכיס באילו שיש לי שם משהו, אמרתי לו: אם אתה לא תביא אותי לשם - זה יהיה הסוף שלך. התחיל לבכות, השיגץ הזה. ואמר: טוב טוב טוב, אביא אותך. והחבר שלי שהלך איתי, אמרתי לו להתרחק לאחור, כי היה לו מראה מאד יהודי. בדרך הוא שואל אותי: למעשה, לאיזה בוגאץ' אתה רוצה? לא ידעתי מה להגיד, לא ידעתי איך קוראים לו אפילו בשם פרטי. חשבתי בליבי שאם הוא מבריח יהודים - הוא בטח מגיע הרבה לקרקוב, לקחת את הסחורה משם. הוא אומר: זה באמת הרבה פעמים נוסע לעיר הגדולה הזו, יתכן שזהו זה. הביא אותנו ליד איזה בית, הצביע על הבית: זה הוא. נתתי לו קופסת סיגריות, לגוי הזה, הוא הסתלק.

לחבר שלי אמרתי: אתה תשב בחוץ ליד העץ. היה לילה, קר, נובמבר. אני אכנס לשם, מה יכול להיות. אם יתפסו אותי, אולי הוא יביא אותי לבית של איזה מלשין או משהו - אז אתה תחיה עד הבוקר. אם לא - זהו. התחלתי לדפוק על הדלת של הבית הזה. יוצאת איזה אשה עם פנס. אני ראשית כל הבנסתי את הרגל שלי בין הדלתות כדי שלא תוכל לסגור. היא שואלת: את מי אתה מחפש? אני אומר לה: אני מחפש את בוגאץ'. בשביל מה אתה מחפש את בוגאץ'? אני אומר לה: אני רוצה לדבר איתו, לא יכול להגיד לך. הגיע הגוי הזה בעבור כמה דקות. מסתכל עלי, אומר לי: מי שלח אותך אלי? אני לא ידעתי להגיד אפילו מי שלח אותי. אמרתי איזה שם שנכנס לי במוח. הוא אמר: אני לא מכיר אדם כזה. אמרתי: אין דבר, אני כבר בפנים, אז אני אספר לך, אני רוצה לעבור לסלובקיה, לצ'כיה. הוא אמר: לא לא לא, אני לא עושה דברים כאלה. אמרתי: תשמע, אין לך ברירה כבר, ולי אין ברירה. אין לי לאן ללכת, ההנתי לכאן, אנחנו קרובים לגבול, תעזור לי. היה לי בביס בקבוק של משקה. הוצאתי את הבקבוק, קודם מזגתי בוסית לו ובוסית לי. שתינו לחיים. קצת ככה האוירה היתה יותר טובה. אז הוא מתחיל לחקור אותי: תראה לי את התעודות שלך. אני הוצאתי לו, מראה לו את התעודות. הוא לא ידע אם זה מזויף או לא. ואני רואה שהוא לוקח את התעודות ונותן שם למישהו בפינת הבית לבדוק את התעודות. מתוך אינסטינקט אני אומר לו: אתה יודע מה, בוגאץ', תן לי עוד בוסית אחת. אני ניהש שם לאיש הזה שהיה במיטה ואני אומר לו בעברית 'לחיים'. אז הוא התחיל ככה להמגם. מה התברר, התברר שאני מכיר את האיש הזה, הוא היה מהעיר שלנו. בסוף אני הבנסתי את החבר שלי. לנו ביער את הלילה. למחרת התחלנו את הדרך שלנו לצ'כיה.

הוא עצמו לא העביר אותנו, אלא שלח איזה קרוב שלו. בשמונה בערב יצאנו מהטריטוריה הפולנית, דרך ההרים הטטרים, הגענו בחמש לפנות בוקר לסלובקיה (Slovakia). הוא הבניס אותנו לתוך איזה בית של הוי. כמובן תמורת כסף. שם היינו איזה יום וחצי. ישנתי כל הזמן. היינו בבר שלושה, אני והחבר שלקחתי אותו, ויוסט, הבחור שפגשתי אותו בתוך הדירה. אגב, הוא עבד אחר כך במשרד הבטחון אצלנו. הלכנו והגענו לסלובקיה. כעבור יומיים הגויה הזאת אומרת לנו ככה: תשמעו, אתם תסעו איתי ביחד לעיר שקוראים לה ליפטובסקי מיקולאש (Liptovski Mikulas). אבל בדרך אני לא מכירה אתכם, אתם לא מכירים אותי. אתם תראו איפה שאני יורדת, אז תלכו אחרי. אני אקנה לכם כרטיסים ותעשו בדיוק מה שאני עושה. עקבנו אחריה. לא דיברנו לא עם אף אחד ולא בינינו. בדרך החלפנו איזה רכבת והגענו בשעה טובה לליפטובסקי מיקולאש. עומדת שם משטרה בתחנת הרכבת, אבל התחמקנו איך שהוא, יצאנו מתחום התחנה. היא הביאה אותנו לבית ספר יהודי. עדיין היו שם יהודים. מסרה אותנו לידי היהודים והסתלקה. היה שם אחד שגם בן קראו לו שוורץ. הוא טיפל בכל אלה שהגיעו מפולין לסלובקיה. המטרה היתה לעבור להונגריה. אבל אם מישו מהיהודים נתפס על ידי המשטרה - הוא היה חייב לשלם להם כופר תמורת היהודי הזה. ואז, כעבור שבוע, הם כאילו היו אסורים והיו מביאים אותם להבול הונגריה, ובתוך הפרוטוקול רשמו שהגיעו אנשים מהונגריה. כאילו שמחזירים אותם חזרה להונגריה. ומי שלא נתפס - כמובן שהוא חסך את הכסף.

אנחנו באותה קבוצה, בבר היתה לנו קבוצה של אולי שבעה שמונה איש, שהתחברנו ביחד. קצת ברכבת, קצת במכונית, הגענו עד להבול ההונגרי. חיכה לנו בהבול מבריה, והביא אותנו לעיר שקראו לה קושיצה (Kosice). היום זה בתחום צ'כיה, אבל אז זה היה בתחום

הונגריה. בקושיצה עוד היו יהודים. היהודים קיבלו אותנו, הלינו אותנו. כעבור כמה ימים היינו אמורים לנסוע לבודפשט. זו היתה בודפשט, מפני שבבודפשט היו עוד יהודים, אז הרי עוד לא היה היטו ולא הלכו עם מאן דוד, והיו חופשיים להמרי. מי שהגיע לשמה, מאה קילומטר מעבר לגבול הצ'כי - כבר לא החזירו אותו. מי שהיה בתוך המאה קילומטר - ההונגרים היו מחזירים לפולין. אבל אנחנו עברנו את המאה קילומטר, אבל נתפסנו בדרך. נתפסנו שבעה איש, על ידי כך שזלזלנו קצת, הבנות התחילו לדבר פולנית, הם שלחו לנו משטרה, אסרו אותנו והכניסו אותנו לבית סוהר בבודאפשט, שקראו לו טולונץ האז, זה הבית סוהר המפורסם שבו רצחו את חנה סנש.

חקרו אותנו במשך כמה ימים. קודם כל הם רצו לדעת אם אנחנו לא מרגלים, אם לא באנו מרוסיה וכך הלאה. הם היו בציר הזה הנאצי. אבל היחס של ההונגרים לפולנים היה מצוין. הם התייחסו אלינו יפה מאוד. זו האומה היחידה בעולם שהתייחסה יפה לפולנים, אני לא מדבר על יהודים. כל הזמן היינו פולנים. אחרי שבעה עשר יום, אפילו רשמתי לי מתי יצאתי מבית הסוהר הזה. להונגריה הגעתי ב-24 לנובמבר. לבודאפשט הגעתי ב-30 לנובמבר. מ-1 עד 16 לדצמבר הייתי בבית סוהר, שבעה עשר יום. אחרי שהם שחררו אותי מבית הסוהר הם מסרו אותי לידי רוצחות הפולניות. היות והוכחתי לפולנים שאני נוצרי, נתנו לי אפשרות לגור בבודאפשט, והמליצו שאני אלמד בטכניון ההונגרי בתור נוצרי, יש לי זכות, כפולני, עד כדי כך. קבלתי מהם בגדים, קבלתי מהם כסף. כמוכן הזהירו אותי שאני לא אתערב בין היהודים, יש הרבה יהודים. את היהודים הם סימלו בכרטיסיה מיוחדת, הפולנים האלה, על מנת להפריד ביניהם ובין הפולנים שהגיעו. הגיעו הרבה פולנים מהמחתרת לבודפשט.

היה לי שם הן עזן בבודפסט. קבלתי כסף מהמשלה ההונגרית. כל חודש שלחו לי צ'ק של 200 פגה. הלכתי לטכניון. היו לי בגדים, היתה לי דירה. הייתי ממש מאושר. זה נמשך ככה עד ל-19 למרץ 1944, היום המפורסם שהגרמנים כבשו את הונגריה.

יום אחד אנחנו קמים בבוקר ורואים גרמנים בבודפסט. כמובן, את יכולה לתאר לעצמך את ההרגשה שלנו, שלנו בפרט, שאנחנו חששנו מזה כל הזמן והזהרנו את היהודים האלה ההונגרים, שיכינו להם תעודות נוצריות, כסף. אבל הם אמרו: הם רוצים רק אתכם, לא אותנו, הנתינים ההונגרים, בקיצור, ראיתי שזה רע מאד המצב. אני נמצא בארץ זרה. אין ידיעה טובה של השפה. דיברתי קצת הונגרית, אבל לא עד כדי כך שלא יכירו שאני זר. אין לי מכרים, אין לי כסף, אין לי שום דבר, אני נמצא תחת כיבוש גרמני, יהודי בתור הוי. זה היה יום ראשון שהם כבשו את בודפסט.

ביום שני בבוקר אני הרמתי את הרגלים שלי. נסעתי לשגרירות שוויצריה בבודפסט.

ש. איך ידעת ללכת לשם?

ת. ידעתי שאני צריך לחפש איזה דרך, איזה מוצא. מה יכלתי לעשות?

ש. זה עלה לך בראש? לא שמעת מאחרים?

ת. שום דבר. הגעתי לשגרירות השוויצרית ואני אומר להם: תשמעו, אני פליט מפולין, אני פולני שנרדף על ידי ההסטאפו. והנה הם אתמול נכנסו. אני בסכנת מוות ואני מבקש שתעזרו לי. אז הם ענו לי שהם לא מטפלים בנתינים פולניים. הם אמרו: אתה יודע שהפולנים היו פה כאילו ממלכה בתוך ממלכה, ואף אחד לא מטפל בהם. שאלתי: בכל אופן, מי יכול לעזור לי? אמרו לי: תנסה בשגרירות השבדית. אני יודע שהשגרירות השבדית מטפלת ברוסים. עזבתי אותם וכעבור שעה הייתי בשגרירות השבדית. פה כבר הייתי קצת יותר חכם.

ש. באיזה שפה דיברת שם?

ת. הרמנית. הם שאלו אותי: מה אתה רוצה? אמרתי: אני רוצה לדבר עם השגריר. באיזה ענין? אמרתי: יש לי סוד מדיני, אני לא יכול להגיד לך. טוב, הוא אומר לי: השגריר איננו, אבל אולי הקונסול הראשון יכול לעזור לך. אמרתי: יכול להיות, הקונסול הראשון מספק אותי. אמר לי: חכה שם בחדר המתנה עד שהוא יתפנה. הגיע הקונסול הראשון של השגרירות. מה אני יכול לעזור לך? אמרתי לו: תשמע, אותו הסיפור, אני ברחתי מוארשה, ההרמנים הגיעו אתמול והם בודאי יתפסו אותי ובודאי יהרגו אותי, הם מחפשים אותי. אז מה אני יכול לעזור לך? אמרתי: אני לא יודע, אני לא עוזב את השגרירות עד שהמלחמה תגמר, פה אני נשאר. הוא אמר לי: תשמע, אני לא אהרש אותך, אתה תקבל חדר, תקבל אוכל ותקבל בגדים, רק דע לך שאם ההרמנים מחפשים אותך והם ידרשו אותך - לפי החוק הבין לאומי אנחנו חייבים להסגיר אותך. אמרתי: מה אתה יכול לעזור לי? הוא אמר: אני לא יודע מה שאתה רוצה. אמרתי: אם לא להיות פה - אני רוצה לנסוע לשבדיה. תעזור לי לעבור לשבדיה. הצמין אותי לחדר, נתן לי טופס של בקשה לויזה. השארתי לו תמונה. מלאתי את הטופס, כמובן תחת השם הנוצרי. מה מטרת הנסיעה? אמרתי לו: אני רוצה להצטרף לצבא הבריטי שלוחם נגד הנאצים, משם לעבור לאנגליה ולהלחם נגד הנאצים. הוא אמר לי: תשמע, אני לא יכול להתליץ בענין זה, תשאיר לי את הבקשה שלך ואני אתן לך פה מכתב המלצה, מכתב חסות. כתב לי על טופס של השגרירות מכתב המלצה לשלטונות ההרמנים ולשלטונות ההונגרים. זו לשון המכתב: "סובולבסקי אנטוני עומד לקבל ויזה לשבדיה, עומד לעבור לשבדיה, ואנחנו מבקשים מהצבא ההרמני ומשלטונות הונגריה לעזור לו בכל דבר שהוא יהיה צקוק לו".

ראיתי מכתב כזה, אז אמרתי בליבי: מילא, עם מכתב כזה אני יכול לצאת החוצה.

ש. יש לך אותו עוד?

ת. לא. כמובן, כשיצאתי מהשגרירות, נסעתי ישר לבית קפה איפה שכל היהודים התאספו שם. אני מראה להם את המכתב לחברים, אז אחד מהם שהוא עדיין חי ונמצא בווינה, אומר לי: תשמע, תמכור לי את המכתב הזה. אני אומר לו: אתה השתגעית? בעד שום מחיר בעולם. חוץ מזה, מה זה יתן לך. מה אכפת לך? הוא הוציא שעון עם יהלומים ואמר לי: קח את השעון ותן לי את המכתב. אמרתי לו: שמע, יוזק, (יוזק קראו לו) אין בעיה, תעלה למעלה, לשגרירות השבדית ותקבל אותו המכתב.

מה להגיד לך, כשנפרדנו מהשגרירות השבדית, הם ביקשו ממני לבוא בעבור שלושה ימים לקבל תשובה. ואני הראיתי את המכתב הזה לכולם, וכולם התחילו ללכת לשם, למעלה.

ש. מי זה כולם?

ת. כל היהודים. היינו שם יותר ממאתים פליטים יהודים מפולין. אנחנו היינו ביחד בתוך קבוצה, היינו יושבים יחד בבית קפה, וכך הלאה.

ש. לכולם היו תעודות מזויפות?

ת. לכולם היו תעודות נוצריות. בתור תעודה כזו ההונגרים הרשו לנו לחיות בתור פליטים רגילות הונגריה. אבל אם למישהו לא היתה תעסוקה בבודפשט - אז היה צריך לגור מחוץ לבודפשט. מי שהיה סטודנט כמוני בטכניון - אז מותר היה לו לגור בבודפשט.

לא יודע אם הם ידעו שאנחנו יהודים, או לא ידעו, הם בכל אופן העלימו עין. אנחנו הופענו שם כנוצרים. עד כדי כך שתפסו שם מישהו שקראו לו, נניח, משה אברמוביץ. אז הם כתבו בתעודה: משה אברמוביץ, בעל דת קתולית וכך הלאה.

ובכן, אנשים התחילו ללכת למעלה לשגרירות. אני כמובן כעבור שלושה ימים הגעתי לשגרירות למעלה. שאלתי: מה בענין הבקשה שלי? אז הוא אומר לי: תראה, מאז שאתה עזבת - באו הרבה אנשים, הרבה אנשים, וזה כבר נהיה ענין כללי. אנחנו החלטנו לשגר, בעצה עם הממשלה השבדית, לשגר מפה שליח שיטפל בעניינים שלכם. תבוא בתחילת השבוע ותהיה לך בטח תשובה.

באתי כעבור כמה זמן אליהם, אז הם סיפרו לי שהממשלה השבדית התכנסה באופן מיוחד לדון בפרשה הזו. החליטו לעזור לנו באיזה צורה שהיא, לא יודעים עוד איך. ובכן, הוא ביקש ממני לבוא שוב פעם כעבור כמה ימים. באתי עוד פעם. הוא אמר: יצא שליח מיוחד משטוקהולם לבודפסט, לטפל בכם, וזה הכל יהיה מסודר, הכל יהיה בסדר. בינתיים הרי לא נחנו על השמרים, אני לא סמכתי רק על ניסים. הקבוצה שלנו של היהודים התחילה לטבס עצה, מה לעשות, ידענו שהסבין על הצואר, הרבה זמן אין לנו. היו בינינו גם פליטים מסלובקיה. היה בינינו דפי בן שלום, דפי פרידל, בקבוצה שלנו. התחנו לטבס עצה מה לעשות. החלטנו יום אחד שזה לא עסק לשבת ולחכות. כבר הגיעו שמועות שהם רוצים לסדר היטאות וכך הלאה. החלטנו שילכו שליחים מבודפסט מהקבוצה שהיינו, שני שליחים ילכו לרומניה לחפש דרך לברוח, שני יהודים ילכו ליוגוסלביה לחפש קשר עם טיטו, שנים היו צריכים לחזור לסלובקיה ושנים לפולניה. הפילו הורל, כל אחד רשם את השם שלו על פתק, והכנסו לתוך איזה כובע. הוציאו את השם הראשון: אדון הורפיין צריך ללכת לרומניה. אני, טוב.

לא שאלתי שאלות ולא אמרתי מילה. אז אני אומר לו: איך ומה? אני הייתי יחד עם דוקטור צבי צימרמן, היה חבר בנסת. עלינו היה ללכת לחפש דרך ברומניה. דפי אמר לי ככה: אני אקנה לכם כרטיסים ואכניס

אתכם לרכבת. ואני אתן לכם מכתב המלצה ליו"ר הקהילה היהודית בקולוז'בר (Kolozsvár), יש שם יהודי שקוראים לו קסטנר, והוא יעזור לכם לעבור את הגבול הרומני על מנת שתבנו את הדרך של בריחה. אנחנו מתכוונים אחרי כן לשלוח הרבה אנשים שיעברו לרומניה, אם נצליח ליצור איזה קשר שם. לא ידענו מה קורה שם ברומניה. הרדיו הבריטי, הבי.בי.סי, יום אחד לפני שעזבתי, אמר שאותם הקבוצות של הגרמנים, עברו לבוקרשט (Buckardst) ותפסו את כל רומניה.

זה היה בבוקר בשעה תשע, ובשעה שלוש כבר הייתי ברכבת לקולוז'בר, לא היו בעיות. את הטיפול שלי בשגרירות השבדית עזבתי. הגעתי למחרת בבוקר לקולוז'בר, נפגשתי עם קסטנר. וכעבור איזה זמן מסוים, שבוע או עשרה ימים, הייתי כבר ברומניה.

ש. איך היתה הפגישה עם קסטנר? על מה דיברתם?

ת. היתה פגישה מאד טובה. נכנסנו למשרד שלו בועד הקהילה. היינו שנים, אז הוא אמר לי: תשמעו חבר'ה, אתם לא יכולים להיות ביחד. אני אתן לכל אחד מקום מגורים לחוד, ואני אעזור לכם עם ההמלצה הזאת של רפי פרידל, אני אעזור לכם בבריחה מעבר לגבול הרומני, והכל יהיה מסודר, תשבו בשקט.

אני קופץ מענין לפי"ן. אני כמוזן לא הייתי בשגרירות השבדית. כבר בארץ נפגשתי עם מישהו מהמכרים שלי שהיו אז והוא סיפר לי ככה: למחרת בבוקר, אתה עזבת ביום ראשון, למחרת בבוקר - איזה יהודי שלא הגיע לשגרירות השבדי נשאל על ידי הקונסול איפה סובולבסקי. איפה סובולבסקי, איפה סובולבסקי. הסתבר שהיה מונח בשבילי דרכון שבדי, לא רק ויזה, דרכון שבדי, והם לקחו מבודפסט את חמישים היהודים הראשונים בתור פליטי פולין, העבירו אותם לגרמניה ברכבת מיוחדת. משמה במטוס הם נסו לשטוקהולם, מטוס של הצלב האדום הביא

אותם לשטוקהולם. זו היתה הקבוצה הראשונה שהצילו. ואז בעקבות זה, הגיע בנראה ולנברה לבודאפסט. זה היה הקשר. אני מתאר לעצמי שאולי היו שולחים אותו בבה גם בן, אבל נדמה לי שיש לי הזכות הזאת שאני פתחתי את הדלת לזה, וזה הפך להיות בעיה כללית. זה עורר אותם לחפש הסדר איך לעזור ליהודים.

ש. אתה החמצת את הפגישה הזאת.

ת. טוב, אני החמצתי, לא ידעתי את זה. נודע לי רק אחרי שנים, אחרי המר המלחמה, כשהייתי בארץ. הצטערתי, לא הצטערתי, אבל איך שלא יהיה הגעתי לרומניה, הגעתי לבוקרשט. הייתי בבוקרשט כמה ימים ומשם נסעתי, כבר הייתי בקשר עם משרד העליה של הסוכנות, קראו לו שם פלשתינה-אמט. הגענו עם קבוצות של בחורים ובחורים יהודיים, הייתי אז בן עשרים, לקונסטנצה, ומשם עליתי ארצה באוניה שקראו לה 'מאריצה 2'.

ש. רציתי לדעת אם יש לך עוד להוסיף על קסטנר.

ת. אני נשאלתי הרבה פעמים, נשאלתי בארץ בזמן המשפט המפורסם שלו, מה דעתי על העניין הזה. לכולם עניתי בערך אותו הדבר: לי אישית קסטנר עזר, עזר לי. כלומר, הודות לקסטנר יתכן שניצלתי. הוא התייחס אלי יפה מאוד, לא יכלתי לתת לו שום דבר מפני שלא היה לי שום דבר לתת לו. נתן לי כל יצירה שהיתה נחוצה ושכרו שם איזה מבריק שלקח אותנו מבודאפסט עד רומניה, למעשה, עד לרומניה. שאלו אותי מה דעתי עליו באופן אישי, אז אמרתי: הביטו, אני לא יודע, יתכן שקסטנר רצה להציל את המשפחה שלו עצמו קודם כל, וזה פחות או יותר אנושי. הטבע של בן אדם שקודם כל הוא עצמו או הקרובים שלו, האשה שלו - יותר קרובים לו מאחרים. אני לא יכלתי, הייתי סולח לו דבר אחד. מילא שהוא נסע שם עם אנשי הגסטאפו ושיחק איתם פוקר בוינה.

- ש. אבל זה ידעת אחר כך. אני רציתי לשאול על הפגישה אתו.
- ת. הפגישה שלי איתו לא היתה ארוכה. אני ישבתי איתו סך הכל איזה ששתיים. הוא שאל אותי על דרך הבריחה שלי, על פולין וכך הלאה. מה היה בפיטאות. ראיתי שהוא איש מעשי, איש מעשי, ועובדה שהוא באמת אחר כך נרתם לפעילות עמוקה מאד. מה שהוא עשה - אני לא רוצה לשפוט אותו.
- ש. בראשי פרקים, ציוני דרך בחייו, מ - 1944 בשעלית ארצה.
- ת. מה שעשיתי מאז - ובכן, ב- 1948 התגייסתי. כשהגעתי ארצה התחלתי לעבוד. קודם עבדתי בתור פועל, אחר כך עבדתי בתור פקיד באיזה מפעל. התגייסתי לצבא, שירתתי שם עד סוף 1949. התחתנתי בהיותי חייל, בפברואר 1949. נולדו לי שתי בנות, והבן הזה הצעיר, בן הזקונים. אחרי שהמרתי את השירות הצבאי שלי התחלתי לעבוד באופן עצמאי. יסדתי בית מלאכה. אחר כך הוא היה קצת יותר גדול. התחלתי לייצר רהיטים לבתי חולים, מיטות, הלגלים וכך הלאה. ובזה אני ממשיך עד היום הזה.
- ש. רציתי לדעת אם שמעת משהו על ולנברג מיד אחרי המלחמה.
- ת. אחרי המלחמה כמובן ששמענו עליו, שמענו עליו מה שהוא עשה שמה. הרי הוא עשה גדולות בתוך הונגריה עצמה. ידענו גם, פה בארץ כולם ידעו שהרוסים אסרו אותו והוא נעלם.
- ש. מה זאת אומרת כולם ידעו שאסרו אותו?
- ת. אולי זה בא לי מקריאה בעיתונים או מהסיפורים. בכל אופן, אני לא יכול להגיד לך אם שמעתי את זה או קראתי את זה, על ולנברג. בכל אופן, היה לי הרושם כל הזמן שמדינת ישראל לא עשתה מספיק בשבילו. מדינת ישראל לא עשתה מספיק בשבילו, שבכל אופן, הוי כזה הוא הציל הרבה יהודים. ואני לא יודע, אילו הוא לא היה פועל בודאי היו מומתים. אני לא יודע אם מישו אחר היה מצליח את זה מה שולנברג

עשה. עשו לו גול, נדמה לי גם בתוך המשפחה שלו, בממשלה שלו. כנראה שלא דאגו לו מספיק. מפני שזה לא יתכן, אילו ממשלת שבדיה היתה מקימה רעש אז כמו שהיא הקימה עכשיו - יתכן שהוא היה ניצל.

ש. יש לי שאלה אישית יותר. אתה גילית תושיה והמון בטחון ואומץ לב. מה הדריך אותך?

ת. הרצון לחיות, מה יכול להדריך אותי. הביטי, לא היה לי מה להפסיד. ידעתי שאם אני אשב בשקט - אז לא יעשה שום דבר, אלא עם כולם. קודם כל הבריחה הזאת זו היתה אמא שלי שהצילה אותי מתוך הקרון רכבת. אחר כך, יונקן שהיה לי מספיק מזל שלא גילו אותי בתור יהודי בפולין עצמה. הצלחתי איכשהוא לשרוד, וגם מבחינה כלכלית חייתי, וגם היה לי איפה להניח את הראש. ואחר כך כשראיתי שרע מאד, אז חשבתי בליבי שמוטב לי לעבור להונגריה ולחפש איזה דרך, ולא להשאר בפולין. עובדה באמת שכמה חברים שלי שהיו איתי ביחד בעבר נהרגו או בזמן המרד או שנהרגו כך.

ש. הייתי רוצה שתגיד את שמות הורייך.

ת. אברהם ושרה. כל האבות היו אצלנו. אברהם, שרה, יצחק ויעקב.

ש. תודה רבה לך.

סוף הראיון עם מר יעקב גורפיין.